TD F 152

2.30 €. Any 23. La Franja, gener de 2022

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Cloenda Jornades Culturals

El 7 de desembre es va celebrar a Calaceit l'acte que tancava les Jornades Culturals d'Ascuma, amb la concessió del Premi Franja. [p.4]

Homenatge a Hèctor Moret

El grup Coses del Poble ret tribut per sorpresa al poeta i investigador mequinensà en la presentació de la revista *L'Angorfa*. [p.8]

Ribagorçà per sempre

Primera part d'una mostra de les característiques pròpies del ribagorçà, una de les variants més antigues i genuïnes del català. [p.14]

El president oblidat

Restitució de la figura de Ramón Segura, vall-de-rourà que va presidir la Diputació provincial de Terol durant la República. [p.18]

15 acadèmics per la dignitat

[p.16]

Styli locus 26
Les fonts documentals

Sumari

2 Cartes dels lectors
3 Editorial
Vinyetes al vent
4 Matarranya
7 Baix Cinca
10 Entrevista
12 Llitera
14 Ribagorça
15 Catalanofonia
16 Aragó
18 Reportatge

Imatge coberta: Muntage amb les fotos dels 15 acadèmics de l'Acadèmia Aragonesa de la llengua,

TEMPS DE **FRANJA** 152

Edita:

Iniciativa Cultural de la Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
· Associació Cultural del Matarranya
· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica:
Carles Terès.

Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
Llitera: Josep Espluga.
Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:
Matarranya: Carles Sancho. **Baix Cinca**: Rosa Arqué. **Llitera**: Josep Espluga. **Ribagorça**: Glòria Francino. **Cultura**: Hèctor Moret. **Entrevistes**: Carles Terès. **Catalanofonia**: Hugo Sorolla. **Aragó**: Màrio Sasot.

En aquest número: Roberto Albiac, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Mariano López, Juan Pablo Martínez, Josefina Motis, Pepa Nogués, Vicent Pallarés, Lluís Rajadell, Francesc Ricart, Màrio Sasot, Ramon Sistac, Laia Solé.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Cartes dels lectors

Forasters de la llengua pròpia

Este istiu vam voltar pel Matarranya, un espai familiar perquè mon iaio era de Lledó i ma iaia d'Arnes, i de menut solíem passar algun istiu a un o altre poble, i anàvem a banyarmos als tolls dels Estrets i de l'Algars. Jo sóc de Tortosa i fa temps que visc a Torredembarra, després de dècades de fer-ho a Barcelona. Pos bé, fea molts anys que no baixava per allà i tenia ganes de tornar al Parrissal i la Peixquera. Mos vam allotjar a Vallderoures, en una casa rural (Sebastià) molt agradable, i vam sopar a la Fonda de la Plaça de manera exquisita. En tot moment vam parlar, amb la gent del carrer, del restaurant, del forn, la llengua que compartim sense problemes. Recordava l'imponent ajuntament renaixentista, però no el castell, perquè fa 40 anys devia ser una runa i ara està restaurat i repolit. Vam fer la visita pel nostre compte i de fet vam acabar quan ja estaven tancant. Ens esperava per tancar el vigilant i vaig aprofitar per fer-li alguna pregunta, i em va contestar sistemàticament en castellà. Jo no vaig canviar de llengua, perquè vaig vore que m'entenia perfectament, però ell erre que erre, seguia contestant-me en castellà (i amb cap bona disposició). Va tancar i l'esperava una senyora (vaig entendre que era sa mare), amb la que es va posar a parlar amb tota normalitat en la variant del català que compartim. Per què es va negar a parlar amb mi la nostra llengua? Vaig deduir que per animositat catalanòfoba, no tenia atra explicació. Vam visitar l'ermita de la Mare de Déu de la Font de Pena-roja, i la guia que mos va ensenyar la iglésia va començar les seues explicacions en castellà, jo li vaig fer unes preguntes en la llengua que compartíem, i llavors va canviar d'idioma quan els atres visitants també van manifestar que l'entenien, però tot i així pronunciava sistemàticament "Beceite"; jo li deia 'Beseit' i ella hi tornava 'Beceite'. Tot molt curiós, francament... Després vam visitar Arnes i Lledó, els espais de la infància, i ens vam enfilar cap a Arenys de Lledó a visitar una professora berlinesa, Bri, que hi estiueja i dinamitza la cultura del lloc mantenint la programació de l'únic cine de la contrada que ha aconseguit que no tanque les portes. Allà vam vore un fenomen corprenedor: lo iaio parlava català i son fill amb ell també, però els nets jugaven en castellà i ja no usaven la llengua familiar ni amb el pare ni amb l'avi. Decebedor. És clar que no s'ensenya a l'escola, ni té cap presència pública: tots els topònims, noms de pobles, carrers, places i indrets, tot està traduït al castellà, amb un arraconament innoble de la llengua del país. Això sí, tot està ple de "plaza de España", "Avenida de la Corona de Aragón", "calle de la Constitución española" o "plaza de la Diputación Provincial". Caram! Quines ganes d'exhibir i matxucar les marques d'Estat, mentre s'amaga i s'elimina la llengua pròpia de la Franja...

Francesc Massip
Catedràtic d'Història del Teatre. URV

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. ***Envia'ns les teuses cartes,*** *tot indicant el teu nom i població, a:* tempsdefranja@gmail.com

COMARCA DEL matarraña

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per rebre els butlletins electrònics

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Cap d'an 2022

Ni-nou, ni-nou,
ja som a l'any nou.
Mossèn Anton Navarro,
«Cant de Cap d'any»,
La balada de l'hivern

Comadelo (Montanui)
TONI GIMENO

Cap d'an! quan ja l'home dels nassos ha passat pels pobles de l'Alta i Baixa Ribagorça, per la Llitera, pel Baix Cinca, pel Matarranya, fem una gavella de desitjos per seguir lluitant pel nostre patrimoni material i immaterial, com és ara la llengua catalana amb les seues variants que ens agermana i la seua literatura, amb el suport de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua.

A la cistelleta de ninou, antiga tradició ribagorçana, on els minyons i mossetes passaven per les cases de padrins, parents o amics a demanar el ninou i els hi posaven gormanderies, nous, figues seques, el que hi havia a les cases... Ara, però demanem altres coses:

Voldríem el tovalló de les encantàries per a una economia adequada i digna a les necessitats dels habitants de muntanya i del pla, de poblets a punt de desaparèixer perquè hi ha una població envellida i els joves no hi tenen mitjà de vida, a ciutats o viles, on hi ha gent necessitada per dificultats en el món del treball.

Voldríem que es respectés la natura i el medi ambient en tots els seus àmbits: amb la neteja de les lleres dels rius, amb la promoció de conreus i granges sostenibles, amb la cura del nostre entorn i amb l'aprofitament dels recursos de proximitat. És la manera de gaudir de l'espai natural i cuidar-lo per a les properes generacions.

L'hivern és llarg i el gener, un mes prou fred, sobretot la setmana dels sants barbuts, per poder contemplar la neu que s'estén com una capa blanca per les serralades dels Pirineus, per la muntanya de Castanesa, zones esquiables, indrets per fer senderisme, roques especials per escalar, racons del paisatge que permetran sentir un plaer immens en el present i en el record. Temps de seure al banc del foc i atansar les mans a les flames que es desprenen de la llenya, amb lleus cruixits de vida escapçada per la destral o la màquina serradora, mentre les espurnes s'enfilen xemeneia amunt, mentre pensem en la vida del pastor, que s'ha tornat més casolà, i el bestiar aturat als estables.

Quant temps els queda als ramats de vaques, ovelles, crabes, cavalls, de viure i péixer pels prats dels Pirineus? Quantes anyades es conrearan les terres que s'han sembrat a la tardor? Quants cavaran l'hort que proveeix el rebost? Serà el turisme l'únic recurs que abastirà l'economia de les contrades rurals pirinenques o de qualsevol altra geografia?

No tot és bucolisme, des de fa dos anys la pandèmia ho ha capgirat tot, el COVID s'ha convertit en una malaltia incontrolable, afatxosa, que ha causat moltes morts, de recordats amics col·laboradors, de gent coneguda i anònima: a tots els tenim a la memòria. Esta pesta és canviant, com la vida mateixa, i ens està demostrant que no dominem pas el món i cal ser resilients.

Recordant Jacint Verdaguer i els seus escrits quan va pujar a l'Aneto, acompanyat d'un bon guia els dies 21-23 de juliol de l'any 1882, t'adones del perill que va suposar per a aquells dos homes caminar per aquelles muntanyes sense les comoditats dels excursionistes del segle XXI, i tot i així, se'n van eixir, van aconseguir saltar les escreballes, les esquerdes de les roques i les geleres, que Verdaguer mai havia vist ni trepitjat. Va descobrir i admirar la bellesa de la natura i alhora els perills que comporta, i ens va deixar un quadern exquisit de les seves excursions.

Així, *Temps de Franja*, entre boscúries i nits estelades d'hivern, us porta la revista de catalanoparlants d'Aragó, amb l'objectiu de mantenir viva la nostra cultura.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

Pepa Nogués rep el premi Franja 2020

// REDACCIÓ

El passat 7 de desembre l'antropòloga i professora de català Pepa Nogués va rebre el XIV Premi Franja: llengua i territori 2020 de la mà d'Artur Quintana, president d'Iniciativa Cultural de la Franja, dintre de l'acte de cloenda de les Jornades Culturals de l'ASCUMA que van tenir lloc a Calaceit i es van poder seguir on line. Este guardó s'atorga anualment a persones o entitats que destaquen per la seua trajectòria de treball en defensa de la llengua i la cultura de les comarques catalanoparlants d'Aragó.

Van acompanyar la premiada a la taula durant l'entrega: el president d'ASCUMA Joaquim Montclús, el Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Calaceit José Manuel Anguera, l'exdirector de l'IES Matarraña Iñaki Belanche, Azucena López en representació de la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó, Victòria Almuni, delegada de Cultura a les Terres de l'Ebre i Xavier Hervàs, professor de valencià de la guardonada quan estudiava a l'Institut Eduardo Primo de Carlet, el seu poble. Va ser un acte molt emotiu que va comptar amb l'assistència de moltes persones que han acompanyat Nogués al llarg de la seua trajectòria, a més d'amics i familiars.

Pepa Nogués i Artur Quintana amb el premi SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Per amenitzar l'acte, una representació de l'alumnat de català de l'IES Matarraña van recitar poemes de Desideri Lombarte i, per finalitzar, va actuar la jove cantautora favarola Raquel Llop.

Parlament d'agraïment de Pepa Nogués

Moltes gràcies a totes i tots per estar aquí esta tarda i compartir amb mi el Premi Franja 2020. Tot i que he de dir que havia sentit tocar campanes, em vaig sorprendre quan em van comunicar oficialment que m'havien donat el premi i em va donar una mica de vertigen, la veritat, perquè ve de la mà de persones que se'l mereixen tant o més que jo. Per això, em sento molt contenta i honorada. Com em va dir una amiga: "El treball que portes fet ja és una recompensa, però que te'l reconeguen és ja tot un orgull!" És cert, el premi del premi és haver tingut l'oportunitat de fer tantes coses, d'aprendre tant i conèixer gent tan especial. Per això, vull compartir este premi amb tots vosaltres: Us faig sabedors que totes i tots teniu un trosset del meu cor i d'esta escultura xulíssima...

V. Almudi, A. López, M. Llop, P. Nogués, X. Hervàs, I. Belanche i J. M. Aragonès. SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Vull començar amb un agraïment a l'entitat convocant del premi, la Iniciativa Cultural de la Franja, i a les entitats que la integren.

Mentre preparava este parlament d'agraïment pensava que la preocupació per la llengua materna m'ha acompanyat durant tota la trajectòria vital. Recordo que de molt menuda, 2n o 3r de primària, un dia li vaig preguntar a ma mare per què a l'escola de la porta cap a dins parlàvem en castellà i de la porta cap a fora en valencià. A partir de 5è de primària vaig començar a tenir l'assignatura de valencià i va ser l'escola la que em va donar l'oportunitat de tenir consciència lingüística. El professorat de valencià dels anys 80 i 90, com el meu professor d'institut Xavier Hervás que avui ens acompanya, van ser uns pioners apassionats per la llengua que van actuar com a vertaders dinamitzadors lingüístics.

Durant els anys d'Universitat, a València, no sé com em vaig trobar fent campanyes per fomentar la matrícula en valencià i després a la Universitat Rovira i Virgili a Tarragona també la llengua i la sociolingüística estaven gairebé omnipresents en la majoria dels meus treballs.

I per impulsos de la vida arribo a viure a esta zona i de seguida entro en contacte amb l'ASCUMA. Em va sorprendre una entitat amb tants llibres i tanta activitat. Poc a poc em van començar a donar faenes i em vaig convertir en un membre actiu de la mà primerament del Ricard Solana de Gràfiques del Matarranya i la seua dona, Mercè Gimeno, així com de la Celia Badet, secretària de l'associació, i del president d'aleshores, l'Hipòlit Solé. De tots els projectes, vull destacar l'exposició del Desideri Lombarte que va ser un revulsiu per a mi molt important. Crec que l'he presentada en més de 70 ocasions, a tots els pobles del Matarranya i Terra Alta, però també a un munt de llocs tant de Catalunya com Aragó i València.

Durant més de 15 anys vaig treballar a les dos parts de la divisió administrativa, com a antropòloga, professora de català o educadora. Podríem dir que era com una mena de metàfora de la unitat de la llengua: una valenciana que vivia a

El valor de la lentitud // Marina d'Algars

He descobert un nou plaer. Bé, no és nou, simplement avui hi poso consciència. Actualment, la vida em dona el regal de poder organitzar el meu temps (no sempre) amb una lentitud que mai havia estat possible. És un objectiu potser utòpic, però, a poc a poc, ho vaig aconseguint. Puc seleccionar amb qui prendré un cafè al matí, amb qui les canyes a la tarda i mirar diferent algunes tasques que abans eren obligacions estressants i ara són vivències positives i creatives. Avui poso la mirada al significat de viatjar amb el cotxe per carreteres secundàries quan vaig al meu poble o visito llocs del Matarranya. Sola. És un temps que puc pensar, imaginar, recordar, gaudir del paisatge, de les històries vinculades a la terra i als arbres que m'acompanyen. Tindre temps per escoltar la ràdio, exclusivament, és un dels petits luxes que em regala la lentitud del viatge. Em sento acompanyada amb paraules que em venen de fora i em fan pensar. L'altre dia vaig saber que la cantant Rosa Zaragoza va començar la seua vida professional el 1986 amb la recuperació, després de cinc segles de silenci, les úniques cançons judeocatalanes que existien, les va gravar al disc *Cants de noces dels jueus catalans*. Va ser gràcies al suport de Jaume Riera i Sans, que va trobar els manuscrits a Jerusalem i la va animar a convertir-los de nou en cançons. L'única recopilació que s'ha transmès de manera escrita, no oral. Mentre la música meravellosa fluïa amb el meu paisatge d'infància reflexionava sobre un fet: quan els jueus van ser expulsats de les nostres terres parlaven català i resaven en hebreu. La llegua materna es va projectar on van poder començar una vida diferent. Escrivien en diferents suports aquelles cançons que tenien com a records de les vivències del seu lloc d'origen. A partir d'aquí, un esclat de pensaments em va il·luminar des d'una altra perspectiva menys intel·lectual i més emocional: els orígens, el desarrelament, l'exili, els territoris, la cultura... Quan les cases del meu poble començaven a filtrar-se entre els núvols, una connexió amb la meua infància, paraules antigues que venen lligades als records. Vaig entendre per què el meu pare, de tant en tant, li deia a ma mare: Marxo a Casp en lo cotxe que necessito uns claus! Cars mos eixiran estos claus! —contestava ma mare. Mon pare tenia raó: Sí, llavors i ara, cal agafar lo cotxe de tant en tant per anar a comprar... No cal anar a comprar, simplement donar-nos permís per gaudir de la lentitud d'un viatge sense objectiu.

pel Premi Franja, Cultura i Territori 2020

Catalunya i treballava a Aragó i Catalunya sense canviar de llengua i ni tan sols de variant oral, mentre que en l'àmbit escrit el tractament era molt diferent.

En nàixer la meua primera filla, vaig prendre molta consciència de la problemàtica de la llengua catalana a Aragó. Amb la meua parella de vida, el Víctor Vidal, vam decidir viure al seu poble, La Portellada. Vaig assumir que l'escola de les nostres filles seria com la meua 30 anys enrere pel que fa a la llengua materna i que elles també haurien de canviar de llengua en creuar la porta. Però, el que va passar va ser molt pitjor. Les meues filles de menudes ens parlaven a casa en castellà. Esta no me l'esperava! Vaig trobar altres famílies amoïnades per la pèrdua de la llengua i junts vam fundar CLARIÓ – Associació de Pares i Mares del Matarranya pel català.

Alumnes de la Pepa reciten Desideri. SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

L'any 2012 començo a treballar de professora interina de català a Aragó i el 2015-16 inicio una etapa molt intensa a l'IES Matarraña quan s'estrenava Iñaki Belanche de director amb el propòsit, entre d'altres, de normalitzar l'assignatura de català al centre on era molt minoritària. Vam haver de passar molts entrebancs, però en menys de 4 anys vam poder apropar-nos al nivell de la resta d'instituts de la Franja d'Aragó. Ha estat una etapa molt intensa en la qual he pogut desenvolupar un programa educatiu molt dinàmic i integrat al territori, sempre amb l'ajuda del centre i de la Direcció General de Política Lingüística i en especial de la seua tècnica docent, Azucena López. Hem fet un munt d'activitats de la mà d'un bon grapat d'entitats i col·laboradors que han vingut al centre altruistament. Mai ningú m'ha dit que no, com tampoc han dit que no a les meues propostes l'alumnat ni les seues famílies.

Uns anys abans havia anat a l'Oficina de treball d'Alcanyís i quan vaig demanar per inscriure'm com a professora de català recordo que la persona que m'atenia em va dir: Però, vostè sap on estem? Pense que aquí amb això no trobarà treball-. El senyor m'ho deia amb tota la bona voluntat però jo no li vaig fer cas. Creia, i crec, fermament que la llengua catalana a l'Aragó està viva i té molt de potencial. I crec també que és important lluitar per allò que vols i allò que creus. Este és un missatge que intento donar als meus alumnes: Potser al començament és més difícil, però al final l'èxit sempre arriba i, mira!, fins i tot et poden donar un premi...

El millor que podem fer per la llengua és utilitzar-la, sempre que pugam, pequè eixe és el principal problema que tenim actualment: Necessitem molta més llengua a nivell escrit i formal, a les escoles, al carrer, a les administracions, als pregons, per tot arreu.

Salvar la llengua no sé si la salvarem, però sempre ens quedarà tot el que hem xalat. És per tot això que hem visgut juntes i junts que vull compartir-vos el premi. Com veieu no he fet res tota sola, jo sola soc molt menuda però juntes i junts som GRANS i podem fer grans coses.

Visca la llengua!

ASCUMA: unes jornades inèdites i interessants

// Carles Sancho

Enguany l'Associació Cultural del Matarranya ha organitzat les 'Jornades Culturals del Matarranya, història, cultura i societat' que s'han pogut seguir a través d'internet a conseqüència de les restriccions imposades per la pandèmia. Només dos convocatòries s'han fet presencials i, a la vegada, s'han pogut seguir en directe a través de Facebook i Instagram. La que inaugurava les jornades, el 3 de juliol, celebrada a Calaceit a la Sala de Plens de l'Ajuntament, ha segut una conferència de l'arqueòleg i professor d'arrel calaceitana Rafel Jornet, sobre l'arqueologia i cultura ibèrica al nostre territori, i la que les tancava, també a Calaceit, el passat 7 de desembre, amb una altra conferència: *L'encaix polític de la llengua i la cultura* a càrrec de Josep Joan Moreso, catedràtic de Filosofia del Dret i president de l'Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari. En esta l'última jornada també va tindre lloc la concessió del XIV Premi Franja: llengua i territori a l'antropòloga i professora Pepa Nogués, i finalitzà amb un concert de la cantautora Raquel Llop. Entre estes dos convocatòries presencials, a la web, a Facebook i a Instagram de l'Associació Cultural del Matarranya van anar apareixent diverses col·laboracions d'art, etnologia, música, periodisme, història, teatre i poesia. Joaquim Montclús, president d'Ascuma, historiador i periodista de Calaceit, va entrevistar a Alberto Moragrega, copropietari de l'Hotel de la Fàbrica Solfa de Beseit; Margarita Celma, musicòloga i pedagoga de Vall-de-roures; els propietaris de la Fonda Alcalà de Calaceit; Àlex Susanna, escriptor, poeta, professor i promotor cultural amb casa a Calaceit, i els propietaris de l'empresa Confecció Rams Barceló instal·lada a Massalió. El mateix Montclús, en 'Episodis de la nostra història' ens parlà de la *Història medieval del Matarranya*; *Blai Ferrer* personatge austriacista de Mont-roig vinculat a la Guerra de Successió; *els Galindo* una família carlista de Calaceit; *Carles Montanyès i Criquillon* polític nascut a Massalió, i sobre *El cognom Calaceit*. També participaren a les jornades els músics Los Draps, grup de referència de la música jove i reivindicativa de la nostra comarca, Raquel Llop, jove cantautora de Favara, que ens va presentar i interpretar una cançó pròpia, i el Duo Recapte, que va escenificar la llegenda de *La xica tornada serp* del poeta pena-rogí Desideri Lombarte. En teatre, Marta Momblant, catalana amb arrels a Beseit, presentava diversos fragments de la lectura dramatitzada de la seua novel·la *La Pèrdua* (2018). En narrativa, Mário Sasot, professor i periodista de Saidí, ens oferí la lectura d'un fragment d'*Espills trencats* (2018) obra guardonada amb el Premi Guillem Nicolau, la seua novel·la autobiogràfica. En poesia, Raquel Llop recitava dos poemes seus inèdits; Merxe Llop, pedagoga i escriptora de Nonasp, llegí textos del seu poemari *Esclat* (2018); José M. Gràcia, escriptor i artista de la Codonyera, recitava els seus poemes sobre el Floro, del seu poemari *Pasqual Andreu, lo Florit (Lo Floro en vers)* (2011) i el mateix Gràcia presentava les *Cobles aragoneses en català* premiades per l'Ajuntament de Saragossa. En l'apartat artístic, José Manuel Aragonés, escultor i picapedrer de la Freixneda, presentava la seua obra artística; Concepció G. Fontcuberta, pintora de Calaceit, ens mostrava la sèrie *Espais de l'interior*, tècnica mixta sobre paper de 1995 i l'obra plàstica de l'exposició *Estesa de Nadal* de 1993. Una trentena llarga de d'activitats per conèixer una mica més el nostre territori i la seua gent a través de les Jornades Culturals del Matarranya, promogudes per ASCUMA, que es poden visualitzar per internet a Facebook, Instagram i la web de l'associació.

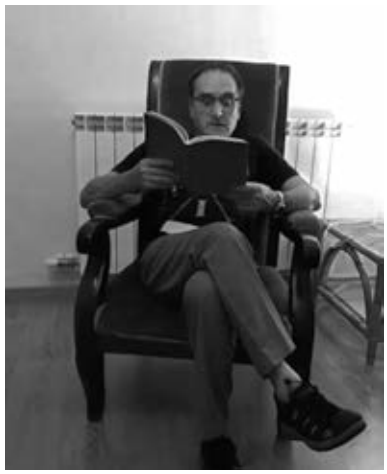

Escenes d'alguns dels vídeos de les Jornades: Raquel Llop, Marta Momblant i Mário Sasot
ARXIU

J. J. Moreso i J. Montclús a la cloenda de les Jornades
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Saidí acollí los premis Josep Galan

// Rosa Arqué

Un any més, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC), centre col·laborador de l'Instituto de Estudios Altoaragoneses (IEA), va celebrar la seua gala anual i ho va fer el dissabte 11 de desembre al Cine Avenida de Saidí. Va ser un acte atípic perquè es van donar premis i beques de dos convocatòries ja que, a causa de la pandèmia, l'any passat no es van poder atorgar públicament. La gent estava contenta i tenia moltes ganes de parlar i de compartir una estona agradable i així es va poder fer gràcies a la col·laboració de l'Ajuntament de Saidí que va oferir les instal·lacions del cine.

Als anys 90, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, va ampliar el seu camp de treball a tota la Comarca, no només a Fraga com havia estat fins els anys 80. Es per això, que actualment es poden trobar iniciatives coordinades per aquesta entitat cultural per tota la comarca i aquest interès es confirma també a l'hora d'organitzar les gales anuals atès que es van programant a tots els pobles catalanoparlants del Baix Cinca.

Enguany tocava anar a Saidí on el president de l'IEBC, Pep Labat, va obrir l'acte amb un agraïment a tothom la participació, als socis de l'IEBC, als veïns de Saidí i als amics de la Comarca que van acudir al Cine Avenida. Marco Ibarz, President de la Comarca i Alcalde de Saidí, també va estar present a l'acte i va reiterar l'agraïment als veïns de Saidí i a l'IEBC.

Seguidament, Pep Labat donà la benvinguda a Xavier Rivera, President de la Fundació Jordi Cases i Llebot, que atorga les beques Amanda Llebot. També va excusar l'assistència d'Aranzazu Montaner Satorres, guanyadora de la convocatòria de l'any passat pel seu treball sobre la documentació de l'Arxiu Històric de Fraga vinculada amb els pous de gel, la seva construcció i el seu ús. A continuació, es va llegir l'acta d'atorgament dels premis de la XXXII convocatòria e les beques en què el Jurat va valorar molt positivament el projecte presentat per Lluís-Xavier Flores Abat *Lo patrimoni coreicomusical del Baix Cinca* perquè contribuirà al coneixement i la difusió del folklore, perquè la proposta pot ajudar a transformar la visió del folklore a la nostra comarca, perquè la cultura popular desperta gran interès i perquè el treball d'investigació obrirà un ventall de possibilitats en forma d'activitats a la zona. El diploma al·lusiu, va ser recollit per un membre de la Rondalla de la Penya Fragatina, entitat que col·labora amb el guanyador de la beca, a l'hora d'estudiar el folklore del Baix Cinca.

Lliurament del premi al programa 'Astí estem'
MARINA BARRAFON

Guanyadors del premi Josep Galan pel projecte 'Fem memòria'
SERGI RIVAS

Tot seguit, va arribar el moment d'atorgar el Premi Josep Galan a la normalització lingüística 2020 i 2021. Sobre l'escenari del Cine Avenida vam veure a Emilio Rubio, Adrian Soler i Pablo Piquer, com a representants del programa "Astí estem" (2020), i a Sergio Rivas i Sonia Ezquerra com a creadors del projecte "Fem memòria" (2021). Tots van agrair el premi i van reafirmar el seu compromís amb la nostra llengua a l'hora de respectar-la, utilitzar-la i estimar-la. Les dos idees premiades són molt diferents però ambdues molt interessants, per l'època en què s'han creat i per la implicació de les persones que les han dut a terme, sense gaire pressupost però amb molta imaginació, molt treball i molt compromís. Els dos projectes es poden trobar a les xarxes socials i a Internet i continuen evolucionant perquè cap dels dos s'ha acabat.

Finalment, el grup matarranyenc Ya babé va tancar l'acte amb un concert en acústic on es van poder escolar poemes musicats d'autors franjolins i algunes peces molt animades que van fer els assistents abandonessin la sala amb un somriure, suposem que provocat per les lletres i els ritmes de moltes de les cançons.

Pablo Sánchez i Rosa Arqué al lliurament de les beques Amanda Llebot 2021
MARINA BARRAFON

«Coses del Poble» de Mequinensa ret un tribut

// MÀRIO SASOT

La presentació del número 4 de la revista *L'Angorfa* per part de la seua entitat editora, el grup d'investigació mequinensà Coses del poble esdevingué, en la part final, un senzill i emotiu homenatge de reconeixement al professor, poeta i investigador d'aquesta terra de llaüters i miners, Hèctor Moret i Coso.

L'acte va tindre lloc a la sala Goya del cinema de Mequinensa el passat diumenge 11 de desembre. Obrí la sessió Lourdes Ibarz, qui donà compte de les activitats desenvolupades pel grup d'investigació Coses del poble al llarg de l'any, emmarcades en el projecte «Cultura al carrer».

Quant a l'altre projecte important d'aquesta associació, l'edició del quart número de la revista anual *L'Angorfa*, Ibarz comentà que estava dedicat a l'alcaldessa de la localitat, Magda Gòdia, traspassada enguany, «la dona més destacada que ha tingut la història de Mequinensa, sempre compromesa amb la cultura del poble».

Seguidament, l'historiador de la localitat, Jacinto Bonales, que exercí de mantenidor de l'acte, va fer un repàs dels continguts de la revista, que com cada edició recorren els diferents àmbits de la cultura local: l'etnografia, com és el cas de l'article de l'hongaresa Kristina Nemes («Les cases que es buiden») ; la música, amb un article d'Andreu Coso, sobre la biografia dels músics mequinensans Santiago Oliver i Antonio Vallés; la natura, amb treballs de Juan Bernal i Alfons Maíllo; i un treball etnolingüístic envers el lèxic i les formes de vida del món de la navegació fluvial i la pesca tradicional a Mequinensa, a càrrec d'Hèctor Moret i Maite Moret, entre altres.

Hector Moret, rep una caricatura seua feta per Roberto Morote, de más de Lourdes Ibarz
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Homenatge sorpresa

I quan (quasi) tothom donava per finalitzat l'acte, va arribar la sorpresa.

Lourdes Ibarz tornà a sortir a escena per anunciar la celebració, allí mateix, d'un petit acte de reconeixement a l'Hèctor Moret «per l'enorme tasca d'investigació i difusió de la cultura i la llengua del poble i en general, de tot l'Aragó catalanòfon».

A continuació van pujar a l'escenari diferents personalitats de la cultura catalana i franjatina i amics del poeta i investigador homenatjat, els quals llegiren cadascú un poema de l'autor, que assegut al seu seient del pati de butaques no donava crèdit al que estava veient.

Participaren en la lectura l'Artur Quintana, president d'Iniciativa Cultural de la Franja, els professors de la Universitat de Saragossa i membres de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, Javier Giralt i Maite Moret; els professors i membres de l'IEBC Carme Messeguer i Hugo Sorolla; Merxe Llop, d'ASCUMA i membre de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, i Miquel Viladegut, coautor amb l'Hèctor del web Espai Jesús Moncada.

Un discurs vindicatiu i compromès

En nom de tots els participants, Javier Giralt, president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua va dir unes paraules per a concloure l'acte.

Començà el parlament advertint: «M'heu demanat que faci una breu

L'ESMOLET

La necessitat del l'infern // Carles Terès

M'he criat en una família creient, de les de l'època dels capellans obrers, quan s'intentava fer realitat el missatge igualitari i pacifista de Jesucrist. Malauradament per mi, malgrat els bons exemples que vaig veure al meu entorn, va arribar un dia en què vaig haver d'admetre la meua incapacitat per creure en el més enllà, en la transcendència, en la resurrecció dels morts. Així doncs, he fet vida d'agnòstic, sense perdre el respecte per la doctrina que vaig viure a casa —que poc o gens tenia a veure amb la jerarquia catòlica. Vaig a missa en dates assenyalades (festes del poble, alguna celebració) que rarament superen el parell o tres anuals, i m'incomoda que els assistents no atenguin el sermó del capellà. Per què hi van, a missa, si se'ls en fot la cerimònia? Considero més ofensiva aquesta assistència que no pas l'absència.

Una de les coses que no m'empassava de la doctrina catòlica era l'existència de l'infern. No podia creure'm que, si existia un déu bo, no fos tolerant amb les seues criatures. Però a mida que m'he anat fent vell més clara he tingut la necessitat que existeixi un infern ben roent. Els elegits per davallar-hi no serien els pecadors clàssics, sinó els que es deixen governar per la seua voracitat, que no en tenen mai prou, que no els importa mentir, manipular, explotar, arrasar, enganyar, corrompre, només per acumular més i més riquesa, riquesa que no podrien acabar-se ni que visquessin mil anys. Em costa creure que l'únic "càstig" que tinguin sigui el de la mort. I encara gràcies que són mortals... Espero que no trobin la manera d'atènyer la immortalitat amb els seus guanys espuris, perquè serien capaços de qualsevol cosa. Riu-te'n tu, del comte Dràcula!

sorpresa a l'Hèctor Moret

intervenció com a president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua; serà la primera, des que es va constituir el ple el proppassat 1 d'octubre d'enguany.» Però també indicà: «No puc separar les meves paraules institucionals d'aquelles que em brollen del cor, adreçades a l'Hèctor, que ha estat sempre un referent, no tan sols com a literat (poeta i estudiós de la literatura catalana d'autors aragonesos), sinó encara més com a investigador sobre la llengua catalana a la Franja, amb aportacions imprescindibles per a conèixer el panorama dialectal d'aquest territori, la seva toponímia, la seva història i la seva etnopoètica (o literatura popular). L'estudi de l'obra de Jesús Moncada i de Desideri Lombarte, els treballs sobre "lo poble" (la llengua i els noms de lloc), o els reculls de literatura oral *Lo Molinar* i *Bllat Colrat* (dos projectes encapçalats per l'Artur Quintana), són algunes de les aportacions d'Hèctor Moret a les bases sobre les quals uns quants hem fonamentat la nostra tasca de recerca.

»I què en direm —afegí— de tota la seva poesia, un clar exemple de dignificació de la llengua catalana a l'Aragó, en la línia dels admirats Moncada i Lombarte.

»Totes les aportacions de Moret, han de ser per a l'Acadèmia que represento una guia d'actuació per a dur a terme les funcions que estableixen els nostres estatuts: vetllar per les llengües minoritàries pròpies d'Aragó i pels drets lingüístics dels seus parlants. Aquesta institució ha d'estar al servei de la societat aragonesa, i no té un altre objectiu que emparar l'aragonès i el català d'Aragó, dues llengües que no se citen pel seu nom al nostre Estatut d'Autonomia i que de reüll s'esmenten a la llei de Patrimoni Aragonès. La tasca de l'Acadèmia és, per tant, fer-les visibles d'una vegada per totes.»

Grup d'amics de l'autor homenatjat que van llegir un poema seu.
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

També va reconèixer que «els acadèmics no comencem de zero, perquè, al costat de la feina desenvolupada pels estudiosos, hi ha hagut moltes iniciatives particulars que ens marquen el camí. I un bon exemple dins la Franja d'Aragó n'és el poble de Mequinensa, perquè heu sabut reconèixer des de sempre que la vostra llengua és el català i heu posat en marxa multitud de propostes per a la seva promoció. En aquest punt torno a recordar amb admiració la vostra alcaldessa Magda Gòdia.

»Per aquesta raó, no vull deixar d'encoratjar el Grup d'Investigació Coses del Poble a seguir endavant. El treball de les associacions ha estat capital per a la defensa, la promoció i la pervivència de la nostra llengua materna, i com a president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, he de dir que el seu recolzament és del tot imprescindible per a nosaltres. L'Acadèmia —va concloure— no pot caminar sense les associacions que han lluitat per les nostres llengües minoritàries, el català i l'aragonès; Acadèmia i associacions han d'anar de la mà, i estic convençut que d'aquesta manera les accions que es duran a terme seran força exitoses.»

Aquesta segona part de l'acte va ser amenitzada per l'actuació dels joves violinistes Àlex Prats i Juan Zalba, que van donar relleu a un homenatge merescut amb peces clàssiques de Béla Bartók i altres autors de música contemporània.

SE VA SOLSINT

James Gandolfini // Patrici Barquín

Fa una pila d'anys que Manuel Fraga Iribarne (aquell home amb semblant proto-Toni Soprano) va eixir a passejar-se pels carrers d'Euskadi amb un paraigua en los colors de la bandera d'Espanya, al crit de: "la calle es mía". Certament hi ha qui creu que poques coses han canviat des d'allavonces, però n'hi ha alguna de molt important que ha canviat més del que ens podríem pensar. I no parlo del preu dels cigrons, que certament ha patit grans canvis des que el *quasi Toni Soprano* pugés a exhibir-ne un paquet davant de Sas Senyories fent crides a baixar al carrer a connectar amb la vida real. Parlo dels carrers. No sé si é a conseqüència de la ressaca nadalenca de carrers plens de llumenetes, però veig que de dia en dia anem perdent la sobirania sobre los carrers i deixant-los en mans dels mercaders.

Mica en mica ens han anat ficant al cap que l'únic que podem fer al carrer é consumir. Així està ben vist fer una cervesa amb amics a una terrassa d'un bar, però ets quasi un delinqüent si fas la mateixa cervesa amb amics assegut a un banc. També pots anar a jugar a un club esportiu, però jugar al mateix al carrer te converteix en una molèstia per veïns i ajuntaments o inclús, apreteu los matxos, pel Justícia d'Aragó que va ratificar la prohibició de jugar a les criatures a pilota als carrers de Fraga (poble, no Soprano). No vull ni imaginar lo que siria que una colla de dones estigués jugant a cartes al voltant d'una taula al carrer, tal i com feien no fa gaire temps al meu poble.

En definitiva que no dic que tinguem que arrencar a fuetades a tort i dret amb los mercaders que han ocupat los carrers, però sí que d'una forma més civilitzada no hauríem de permetre caure al parany de la mercantilització disfressada de civisme i ordenances de convivència. Però com sempre, tot això cal que ho anem solsint. Si pot ser al carrer, pos millor que millor.

JAVIER PARDO, CIENTÍFIC I ESCRIPTOR

«Podríem copiar a Navarra, ...allí les indústries no se van ficar a Pamplona»

// M. D. Gimeno Puyol

Javier Pardo, nascut a Maella el 1947, és catedràtic emèrit de la Universidad de Navarra. En la seua reconeguda carrera científica dins de l'Anatomia Patològica consten més de dos centenars d'articles en revistes especialitzades i 15 monografies, una desena de projectes de recerca, diversos comitès editorials internacionals i 14 tesis doctorals dirigides. Jubilat fa poc, ha escrit unes *Memorias galénicas de Leonardo*, l'assaig *Los motores de la evolución: sexo, cultura y enfermedad* i la novel·la *El año de la desgracia*.

Esta novel·la què és?
Jo sempre havia volgut saber què havia passat astí, perquè sol coneixia lo que havia sentit i lo poc que vaig viure, ple de contradiccions. La vida l'any 50 no era la mateixa que la de 70: una sociedat en què lo més important és la transmissió boca a boca, sense diaris ni televisió ni ràdios, i a on tot se tergiverse. Primer volia fer una crònica i m'haguere agradat fer un estudi sociològic dels individus i de la vila.

Los maellans l'han llegit com vostè volie?
A la gent jove que no ho va viure en general los ha agradat molt. La de la meua edat cara amunt tenie una idea que no ha canviat en absolut, ni ho pretenc. M'agradarie que penseren que es va maltractar a gent de la vila, persones que es mereixien un poquet de compassió, i no en van trobar gota. En això ja estaria feliç.

Posam-li una etiqueta: novel·la històrica, història novelè o crònica històrica?
Vai encomençar escrivint-la en primera persona, però moltes coses no les coneixia i vai canviar per consell de la meua filla Virginia: no podie ser autobiogràfic si no ho havia viscut. I així vai reproduir lo recordat i vai citar de fonts lo que no. És una "novel·la històrica", a on les tertúlies de la farmàcia volen recrear una mica de sentit comú i buscar un equilibri.

Què dirien si ho llegiren su mare o su iaia?
Mi güela va ser molt activa sense cap sentit de res, inclús al judici va fer unes declaracions que no vull ni tocar. Mi mare una volta —ho conto a la novel·la— va vere pel carrer Alfonso de Saragossa a Pepito i l'Enedina, se va assustar i es va amagar a un portal, i va estar tota la vida *arrepentida*: eren cosins germans. Jo crec que dirie «ja ho pensè jo».

I su tio Pablo Gil, un testimoni important?
Jo crec que ell reafirmarie que va vere a Pedro Vicente passar pel carrer Nou a les 6 del matí de l'11 de giner de 1950. Ell va declarar al judici que estei "casi" segur. Ere un home en molt bon sentit. Ara, llegint los papers dels advocats, segur que tindrie algun dubte.

***Después* d'una extensa trajectòria com a investigador i professor, quin sentit té ara la dedicació a la literatura?**
Jo ja havia escrit un llibro sobre Leonardo Da Vinci. En tinc també un altre sobre l'evolució, però no m'hai preocupat per buscar editor, i me pareix lo millor que hai escrit. No me sinto literat, però m'ho passo molt bé. Ho anoto tot, sempre tinc una llibreta i la ploma preparè. Lo que més m'agrei és la investigació del tema (a Madrid, a Saragossa, a l'ajuntament). Sic de lletres, me van marcar molt quatre anys al Seminari.

Investigació mèdica o històrica: què li costa més d'escriure?
Jo vai anar a Pamplona l'any 75 i *hasta* quatre anys abans de jubilâ'm, hai estat al dia de totes les publicacions mèdiques: un parell de visites setmanals a la biblioteca de Medicina i molts diners gastats en bibliografia. Quan me vai jubilar vai descobrir la biblioteca central de la Universidad de Navarra, en més d'un milió de volums. Lo món és enorme, la ciència ho és. Estic encantat: treic los llibros de 8 en 8. Me vai dedicar a estudiar física quàntica i ara estic en una fase molt filosòfica.

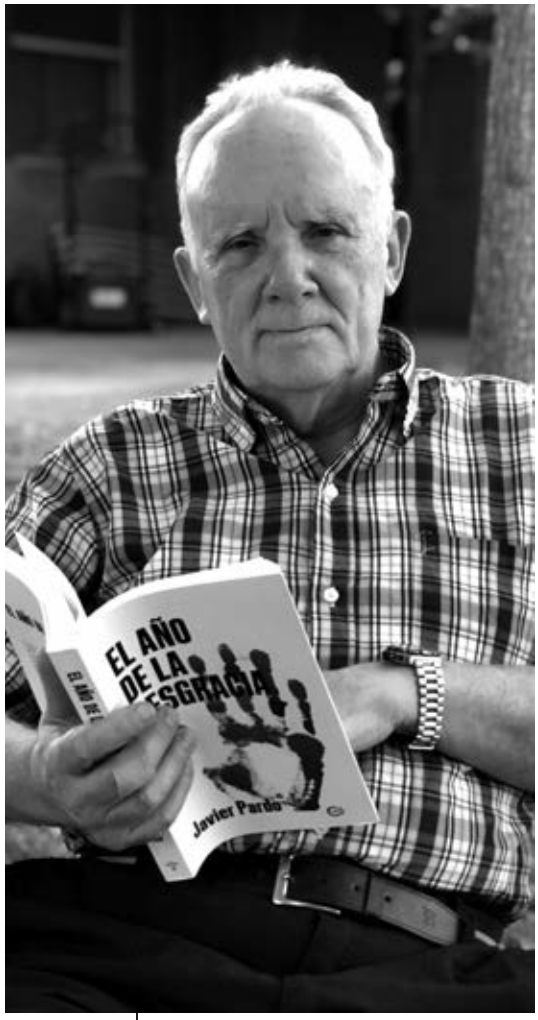

Javier Pardo amb la seua novel·la
MER LACUEVA

A part dels episodis violents recreats a la novel·la, com recorde la Maella d'aquell temps?
Estei molt present la vida caciquil: los rics entrein al casino per la porta principal i els pobres per l'altra. Molta gent veïe lo tren quan anei a la mili. No es venie ni un llibro, i els quatre diaris los comprein los de sempre. Una figura enorme va ser mossèn Fernando Fuster, molt actiu

i en molta personalidat. Molt lamentable era l'escola del 50-55: quatre maestres hòmens i quatre dones, que passein de tot: no anein a classe la mitat dels dies, i així la majoria eixien llegint justet. Un company meu, lo Caragolet, se passei lo dia xafant llenya a casa d'un maestre. Més tard van ficar un institut de Batxiller. Lo primer maestre era una bona persona, a qui li preníem lo pel; després un altre va imposar una disciplina de "legionario", un falangista sàdic que donei pallisses sense coneixement.

Tenie el doble d'habitants que ara. Com veu la Maella actual?
Decadent total. No n'hi ha cap actividat cultural. Los polítics fan centros esportius, però no es preocupen pels culturals ni pels *puestos* de treball. Així la gent jove vol estudiar i marxar. Molts segur que viurien millor ací en les terres i en lo que sigue, però no n'hi ha cap atractiu.

Alguna proposta per fer-la progressar?
S'ha de produir un canvi social molt gran pa que açò s'eixeco d'alguna manera. Podríem copiar a Navarra, a on no n'hi ha viles abandoneis, i les de 100 habitants seguissen vivint perfectament, perquè allí les indústries no se van ficar a Pamplona sinó a Tudela, Tafalla, Estella, Viana... S'han de buscar idees imaginatives. A Casp no n'hi ha res; tenint aigua i possibilidats, hauria de tindre una indústria atractiva i anar a treballar allí cada dia 50 persones de Maella. Se fan *monstruos* com Saragossa en un creiximent absurd i barris perifèrics terribles, i resulte que Aragó està despoblat. Una pena.

Què canviarà a Maella quan acabo la pandèmia?
És un virus paregut al de la grip, que existís des del segle XV. L'epidèmia de 1917 va ser una mutació del virus que va matar molta més gent que ara, durant 3 anys i mig. No n'hi havie vacunes però va anar desapareixent per la immunidat de grup. *Hasta* ara no ha feit mutacions fatals, però podria. Desapareixerà igual. Probablement desapareixeran costums com juar a la "botifarra", igual que han desaparegut mondongos, bodes, festes del carrer...

Durant molts anys, ha estat venint a la vila des de Pamplona. Valie la pena fer tants quilòmetres?
Lo *carpe diem* se deprèn en los anys, molt acostumbrats a lo que faré demà. Jo tenia molts amics ací, eixia al carrer i parlè en tot lo món, i això no té preu. Per sort me vai casar en una dona que m'ha seguit en molta alegria. Les filles van fer quadrilla, la Cris sobretot, però no els xics.

A la novel·la destaquen los fragments dialogats en moltes paraules de la parla local. La denomina "chapurriau", per què?
Ni idea, no sic lingüista. Té una part d'identidat pròpia; és un dialecto molt pobre però és impressionant la cantidat de paraules sobre el bancal i sobre actividats diàries de les cases, algunes exclusives de Maella, i això és lo que ressalto. Lo maellà té un porvenir fatal com lo poble, perquè la castellanització va a tal velocidat, però això forme part de lo viva que és una llengua..., totes canvien contínuament.

Su pare ere castellanoparlant de Valldalgorfa i su mare maellana, i els quatre germans Pardo se van criar bilingües. Va pensar en usar el maellà en los seus fills?
No. Una llengua és una cosa tan impressionant, que utilitzar lo maellà a Pamplona ere dependre una llengua de gran pobresa lingüística, i com que no tenia cap aplicació, no m'ho vai *plantear*. I això que ells van anar a un col·legi a on deprenien anglès i francès.

Com és dixar de ser conegut com lo "Doctor Pardo" i convertir-se en lo pare de la periodista Cristina Pardo?
Per la meua especialidat a Nadal me regalein molts pocs pernills perquè tenie poca relació en los pacients. La faena nostra era analitzar mostres: *detràs* n'hi ha una tragèdia que no vius perquè no li veus la cara; la meua una especialidat fuig molt del *divismo* del doctor, a voltes ridícul. Ho *llevo* molt bé, no n'hi ha res millor que sentir-se orgullós dels fills.

La seua dona, la Teresa Virto, va ser pediatra i vostè professor i investigador mèdic, i cap dels seus fills ha continuat la carrera mèdica. Què els han volgut inculcar?
M'ha costat dependre, però al fills se'ls ha de dixar fer lo que vulguen. A voltes los pares tenim una idea i patim de forma absurda. Quan la Cristina va dir que volie ser periodista, vai pensar que tots estan parats, però ella va encomençar a treballar a 3r de carrera i no ho ha dixat ni un dia.

Per acabar, haurie preferit ser un tertulià de la farmàcia de Mesías Quílez o el científic de la realidat?
Un tertulià de la farmàcia m'haguere agradat, perquè m'ha costat molt dependre que l'important no són les ideologies sinó les idees. Ara la gent pense que triomfar es anar a Madrid o Barcelona, però a principis del segle passat per molts lo triomf estei a on vivies. Pardo Sastrón, farmacèutic a Torrecilla i Valldalgorfa, sense eixir d'allí va escriure un llibro de botànica condecorat per les societats científiques europees. Avui se necessite una tecnologia específica i s'ha d'estar als centros principals.

El año de la desgracia
(Caligrama Editorial, 2021)

// M. D. G.

Lo cadàver de Luis Vicente a la quadra de casa i la desaparició de su germana Cecília va sobresaltar Maella un matí del giner de 1950. Un tercer crim dos anys i mig més tard va fer reobrir la deficient investigació, i van ser acusats un altre germà, un cunyat i un *sobrino* (Pepito) dels Vicente. Absolts a l'Audiència de Saragossa per falta de proves, la implacable condemna popular los va fer desterrar de la vila. A partir d'una exhaustiva recerca dels documents conservats i d'entrevistes a parents i testimonis, entre la crònica i la novel·lització, l'autor recrea el clima dels 50, la seua misèria moral i material, la violència policial sistemàtica i les pors de la gent, mentre els tertulians de la farmàcia local comenten los feits, i proposa al final una hipòtesi de culpabilitat ben diferent.

El Parc Geològic i Miner de Llitera i Ribagorça, cada dia més a prop

// Josefina Motis

Des de fa un temps s'estan fent una sèrie de sortides, amb inscripció prèvia, a llocs atractius de la zona, organitzades pels Amics del Parc Geològic i Miner de la Llitera i la Ribagorça. Es diu que en la intersecció entre estes dos comarques s'hi troba un important patrimoni geològic i miner que pot ser aprofitat amb finalitats educatives, científiques i turístiques, i que podria suposar un ajut per frenar la despoblació actual d'aquella zona.

El professor Josep Maria Mata a l'inici d'una sortida per les Gesses (Tamarit)
PEP ESPLUGA

Per això s'ha dissenyat un projecte que pretén implicar els municipis corresponents per a que es coordinin entre ells per a promoure iniciatives de geoturisme, a través d'una sèrie de georutes que es poguessin fer a peu, en bicicleta o en vehicles, i que no fossin agressives amb l'ambient natural.

La persona clau d'aquest projecte es el professor Josep Maria Mata i Perelló, doctor en Geologia i amb una trajectòria molt competent en aquest tema. Des de fa molt de temps ha estat visitant esta zona amb estudiants i geòlegs d'arreu, fins que, es va posar en contacte amb alguns alcaldes per a fer-los la proposta. Així es va començar a gestar el projecte. En un principi es van interessar els ajuntaments d'Açanui, Alcampell i Albelda, de la Llitera, i Benavarri, Tolva i Viacamp per la Ribagorça.

Darrerament s'han donat els primers passos per que el projecte sigui realitat. El passat 24 de setembre es van reunir a Alcampell els representants dels municipis de les comarques implicades. La reunió va ser convocada per SIGMADOT (Sociedad Internacional de Geología y Mineria para el Desarrollo y Gestión del Territorio). Van assistir-hi Josep Maria Mata com a representant d'aquesta entitat, Sebastià Agudo per l'Associació d'Amics del Parc Geològic i Miner de la Llitera-Ribagorça, els presidents de les comarques, Josep Anton Chauvell per la Llitera i Marcel Iglesias per la Ribagorça, i diverses autoritats d'Estopanyà, de Peralta de la Sal i de Calassanç, d'Albelda i de Baells, amb el recolzament dels ajuntaments de Benavarri, Camporrells, Açanui, Alins, Tolva i Viacamp. Tots els municipis integrats en aquest projecte van signar un acord aprovant la promoció del Parc.

Sortida geològica per les Gesses (terme d'Alcampell)
PEP ESPLUGA

Sortida geològica per les Gesses (terme d'Albelda)
PEP ESPLUGA

A la reunió es va acordar crear una Comissió per impulsar la futura entitat i l'elaboració dels estatuts per a la gestió, amb el propòsit d'aprofitar el patrimoni singular geològic i miner d'aquesta zona del sud de la Ribagorça i el nord de la Llitera, per beneficiar els municipis del parc, igual com es fa en altres geoparcs del territori nacional.

Els objectius d'aquests parcs geològics i miners, a més d'alguns que ja s'han esmentat, són: I) establir un inventari del patrimoni natural i cultural del territori per afavorir la seva observació; II) elaborar un pla per poder facilitar que pernoctin y mengin els visitants afavorint el desenvolupament rural; III) establir una coordinació entre els municipis per fomentar aquest geoturisme de manera coordinada; IV) establir les georutes; V) comptar amb la col·laboració dels municipis i zones properes; VI) preservar el patrimoni geològic i miner, educant la població per valorar el que ofereix la natura (geoeducació), al mateix temps que es pren consciencia del patrimoni històric, arqueològic, etnogràfic i cultural que representa.

Per exemple a l'àrea d'Albelda es destaquen com a patrimoni geològic les Gesses, la roca arenosa, l'argila, les aigües, els aljubs, i com a patrimoni miner les gessères, la canteria, les sies i, com a construccions, el Canal d'Aragó i Catalunya i el Sifó d' Albelda.

Fa poc, a mitjan novembre, es van tornar a reunir a Albelda els responsables dels ajuntaments que formen part d'aquest futur Parc Geològic i Miner per a concretar els compromisos i tirar endavant la creació del Parc. Esperem que tinguen èxit i que en poc temps puguem gaudir de la figura del Parc Geològic i Miner Llitera-Ribagorça, que sens dubte serà un benefici per a la població en tots els aspectes.

Pel Forat de l'Altre Món: Lo llibre

// Pep Espluga

El passat diumenge 31 d'octubre es va presentar a Albelda el llibre *Pel Forat de l'Altre Món*, un acte que va comptar amb la presència de les autores, Marta Michans i Iris Pallarol, i del dissenyador Raúl Andreu. El llibre és resultat de les visites guiades que les autores van organitzar pel centre urbà d'Albelda durant l'estiu de 2020, i constitueix una agradable sorpresa en el panorama editorial comarcal, tant pel seu contingut amè i rigorós com pel seu disseny atrevit i lluminós.

El llibre s'estructura en tres parts. Cadascuna inclou una selecció de fragments de les converses que les autores van mantenir amb persones grans d'Albelda ara fa un parell d'anys, unes converses que el lector pot escoltar senceres a través d'uns codis QR distribuïts per les diferents pàgines.

La primera part està dedicada a una sèrie de tradicions locals, com ara jocs infantils (los ossets), festes tradicionals (la carrera de Sant Roc), els rituals al voltant dels casaments (lo convit a «fruta de sartén»), lo dia de la mona, la música dels diumenges (ballar apegats!), etc.

La segona part tracta dels oficis i s'obre amb una àmplia reflexió sobre com el Canal d'Aragó i Catalunya va capgirar les activitats laborals tradicionals d'Albelda. Un dels oficis que va entrar en declivi va ser el de la producció de càntirs (ja no se'n trencaven tants com abans!). L'aigua del canal també va fer que els pastors es convertissin en ramaders.

La tercera part mos situa en un pla més sociopolític, a través d'anècdotes locals de l'època de la Guerra Civil i de la repressió del primer franquisme. Històries de censura, de notícies llegides als cafès, de persones exiliades, etc. Fins arribar a la transició a la democràcia i el rebateig de bona part dels carrers per tal d'eliminar-ne els referents a la dictadura.

Coberta del llibre

En aquesta tercera part hi apareixen les prohibicions de parlar en català durant l'època franquista. La qüestió lingüística, tot i breu, traspua per tot el llibre, escrit íntegrament en català dialectal (amb el precís assessorament del filòleg lliterà Javier Giralt), amb un capítol final titulat 'Per què escriguem com escriguem?' en el que s'exposen els criteris utilitzats i es fa una defensa de l'adscripció del parlar d'Albelda i la Llitera a la gramàtica catalana.

El llibre ha estat editat per l'associació Merakimú, i ha comptat amb una envejable sèrie de patrocinadors que apareixen al llarg del llibre en uns originals anuncis dibuixats. Un llibre, en definitiva, capaç de reactivar els vincles locals i de transcendir les petites històries i tornar-les part d'una història universal. En venda a les llibreries de la Llitera i a l'Ajuntament d'Albelda.

NO SOM D'EIXE MÓN

Llengua de conflicte, conflicte lingüístic? // Francesc Ricart

L'impacte de la sentència del TSJC pel qual es qüestiona la Immersió lingüística al sistema educatiu de Catalunya i, sobretot, el manament que obliga l'escola El Turó del Drac de Canet de Mar a fer un 25 per cent de l'ensenyament en castellà, a partir de la denúncia d'una família, ha remogut l'escola catalana i la societat del Principat que aquest 18 de desembre s'haurà manifestat contra el que considera un atac inacceptable. Segur que ho heu seguit i que, m'imagino, us deveu haver escandalitzat davant l'espectacle viscut al Parlament català i a les Corts espanyoles on els partits anticatalans han aprofitat per acusar els qui defensen l'escola catalana de «nazis», de practicar l'«apartheid»... Un llenguatge esgarrifós que retrata els qui l'empren. (Per cert, no conec el seguiment que se n'ha fet a les Corts d'Aragó...)

I què té a veure "aquest festival" amb la Franja? Més enllà de l'escàndol dels troglodites, pensant en les nostres comarques i el règim escolar que els "toca", evidentment em preocupa la llengua a les escoles des de la Ribagorça al Matarranya i en com de lluny s'hi troba el tractament del català. Lluny? Per a arribar on? Aquesta és la clau: on es vol arribar. En el cas de Catalunya, l'objectiu lingüístic és que tots els alumnes acaben l'escolaritat dominant el català i el castellà. Vet ací. Els centres segueixen projectes lingüístics per a assolir l'objectiu. No res més. Des de fa molts cursos, però, no hi ha cap estudiant que ixca de l'escola sense dominar el castellà, cap ni un. Però no es pot dir, ni de bon tros, que ixquen dominant el català. Ergo (perdoneu la llatinada), a Catalunya cal preocupar-se, i molt, per a assegurar el domini i l'ús del català, que ha de ser la base de la inclusió social, no ho oblidéssem. A qui li pot doldre que els seus fills aprenguen la llengua del lloc on són?

Si em permeteu, l'objectiu apuntat és fonamental i jo el voldria per a la Franja, on com a la resta dels territoris del domini lingüístic la llengua que pateix és la pròpia, la de casa; «per això cal una discriminació positiva a favor del català, si més no a l'escola» (ho deia a l'últim article de *TdeF*).La Franja és evident que es troba lluny de l' objectiu del domini de les dues llengües; només cal pensar que enlloc no s'arriba al 25 per cent en català; sí, en català. De fet no hi ha ensenyament EN català, només «les hores de Català». I ni rastre d'implementació de programes d'immersió lingüística ni de cap metodologia dirigida a assegurar el domini de la llengua catalana dels catalanoparlants i ja no diguem dels no catalanoparlants. En definitiva, podem traure lliçons de la polèmica engegada al Principat? Jo demanaria que s'hi estigués ben amatent (també a l'últim *TdeF* em referia «als deures» de l'Acadèmia aragonesa de la llengua, als «catalans», és clar) perquè ens hi juguem la supervivència del català i també la inclusió social, sobretot a les poblacions amb una presència important de persones migrades d'arreu, com és el cas de Fraga.

O siga que sí que hi té molt a veure, amb nosaltres, «el cas» del xiquet de la família de Canet de Mar. I, en conseqüència, ens haurem de preguntar què hi tenim o tindrem a dir davant dels reptes que sense cap dubte se'ns presentaran.

El ribagorçà per sempre

// Glòria Francino Pinasa

El ribagorçà és una varietat lingüística, subdialecte del català nord-occidental, enraonada o parlada a la comarca de la Ribagorça aragonesa i catalana. La zona fronterera li aporta un valor de distints matisos: Les isoglosses, línies imaginàries, que marquen en un mapa l'ús de característiques de la llengua, ací tinen un comportament molt variat, segons els llocs. Joaquín Costa a finals del segle XIX escrivia que a la Ribagorça es podia sentir: *fet*, *fecho*, *fey*, *feit*, *feito*, *feto*.

Vaques a Formuelo, davall de Fontxanina
JOSÉ MARIA BADIA FEIXA

L'antic comtat medieval de la Ribagorça comprén una zona geogràfica configurada per tres conques fluvials del Pirineu: la del riu Noguera Ribagorçana, per l'est, que uneix Catalunya i Aragó, seguint la N-230, lingüísticament catalana, la de l'Isàvena, al mig, amb trets aragonesos i catalans i la de l'Éssera, a l'oest, amb parlars de transició a Benasc i voltants.

Si tenim ben present que el concepte de dialecte significa "manera de parlar", no té cap sentit pejoratiu, al contrari, el ribagorçà és l'eina de comunicació utilitzada per la gent del país. L'insigne Joan Coromines considerava el ribagorçà com "un dels més pur i arcaic catalanesc".

Des del camp de la fonètica té set vocals com el català occidental. Es distingeix entre *-a* i *-e* en posició àtona: *casa*, *pare*. En els plurals de les paraules hi ha una diferència entre els parlants de pobles aragonesos que el fan en *-as* si la paraula acaba en *-a*: *vacas* i en *-es* si la paraula acaba en *-e*: llibres; en canvi, als pobles ribagorçans catalans i a algun de l'Aragó els plurals tant si acaben en *-a* o en *-e* es fan en *-es*: *llibres*, *vaques*. A la part aragonesa i alguns pobles catalans hi ha apitxament de les consonants fricatives sonores *j* i *g* que es pronuncien com una *tx* del català o *ch* del castellà: *gener* > *txiner*, *jove* > *txove*, excepte a pobles com Areny i els de La Terreta, on diuen *ja* i *jo*... La forma *-ig*, *-j* del català es queda en una semiconsonant *-i*: *maig* > *mai*, *roig* > *roi*, *pujar* > *puiar*. Als pobles aragonesos hi ha metàtesi de sons com: *craba* en lloc de *cabra*, *l'àliga* en lloc de *l'àguila*. Es pot sentir encara avui l'accentuació llatina en paraules com: *prenre*, *volre*, *tinre*, *dolre*, *cenra*. El tret més rellevant que ha traspassat fins altres comarques, però per a les joves generacions està en retrocés, és la palatalització de la lateral *l>ll* dels grups inicials: *bl-*, *cl-*, *fl-*, *gl-*: *bllau*, *cllau*, *fllor*, *igllésia*. Ací diem: *Un pllat bllanc, plla , plle de pebre negre està*.

Dins de la morfologia farem un tastet dels demostratius: *este*/*esto*/*isto*, *ixo*, *aguell*, *agueix*, *aguet*, *esta*, *ixa*, *aguella*, *agueixa*, *estas*/*estes*, *ixes*, *aguelles*; *açò*, *això*, *allò*... Els adverbis com *ací*, *astí*, *ençà*, *dellà*, *adés*, *lego*, *guaire*... són plenament vigents. Quant als verbs hi ha arcaisme en els imperfets d'indicatiu en totes les conjugacions: *feva*, *voleva*, *eixiva*, *sabévam*, *sabévem*, *sabévom*... En subjuntiu hi ha formes incoatives: *lletxisque*/*-a*, *partisque*... Les formes compostes dels plusquamperfets són: *era rentat*, *eras*/*eres rentat*, en lloc de *havia rentat*, *havies rentat*, i el del subjuntiu: *fos rentat*/*is rentat*, *fosses rentat* o *isses rentat* en lloc de *hagués rentat* o *haguessis rentat*...

El lèxic arcaic i ric conserva paraules, sovent, com les de l'aragonès i del pallarès o, fins i tot, de l'occità: *potxó* per petó, *apotxonar* per besar, *calavastra* per carcanada, *farrada* per galleda, *mosta* per almosta (mida del que cap a la mà), *llossa* (pronunciat amb *o* oberta i *s* sorda i metafonia de la *a* que sembla una *o* oberta) per cullerot, *redetido* o *regalat* per la mantega del porc, *tinyol*, pa de pagès, *torterol* per turmell...

(*Continuarà*)

Sota el cereal // Vicent Pallarés Pascual

M'inquieten sempre els desapareguts. Aquell estatus en què no coneixem si una persona és morta o viva. Una incertesa que es barreja amb l'esperança, que acompanya els seus familiars, de saber que, algun dia, aquells éssers estimats absents tornaran amb vida. O que, almenys, podran certificar, definitivament, la seva defunció. Al final dels conflictes bèl·lics, arreu del món, les persones desaparegudes són quantioses.

Una de les històries que contava la gent que treballava al camp i que em sorprenien era que, a l'acabament de la Guerra Civil, la tornada a les seves tasques agrícoles, implicava sembrar una altra vegada. En aquesta primera llaurada, els animals, de vegades, topaven amb cadàvers sota la terra. Una manera que els pagesos tenien per identificar a primera vista que hi havia un mort enterrat al seu camp, era observar els rodals on el cereal creixia molt més ufà, fet que indicava l'existència de morts en descomposició a sota.

Molts cossos de víctimes anònimes del conflicte, van restar allí durant un temps fins que es van desenterrar. Alguns, es van poder treure perquè es recordava el punt on van morir. D'altres, malgrat el temps passat, encara hi són soterrats i la seva identitat no s'ha pogut saber. Un rastre de desapareguts que engrosseixen una llista que sembla no tenir fi. Encara, sota el cereal, deuen romandre amb el seu relat personal, envoltat d'un silenci que es fa massa llarg.

Placa per Jesús Moncada

// Mariano López Lacasa

Un moment del parlament de na Rosamari Moncada. M. LÓPEZ LACASA

El passat dia 17 de desembre, l'ajuntament de Barcelona va retre un homenatge al nostre estimat Jesús Moncada col·locant una placa literària on va viure, al carrer Torrent de l'Olla 157, al barri de la Vila de Gràcia.

L'inici d'aquest acte va tenir lloc a la Plaça de les Dones del 36, amb una sèrie de parlaments per part d'en Jordi Rabassa, regidor barceloní de la Memòria Democràtica; en Eloi Badia, regidor de la Vila de Gràcia; n'Antonio Sanjuan, alcalde de Mequinensa i Rosamari Moncada, germana de l'escriptor.

Així mateix, es va fer referència a la recent mort de l'alcaldessa de Mequinensa, Magda Gòdia, que va ser una gran defensora del català a la Franja, recolzant i impulsant tot tipus d'activitats.

La placa commemorativa. M. LÓPEZ LACASA

També va haver-hi un record pels 50 anys d'existència del Poble Nou com a motiu d'haver d'omplir el pantà de Riba-roja.

100% Català

// Laia Solé navarro

La nit. La nit dels Museus, la nit de cap d'Any, la nit de Nadal, la nit de Sant Joan. Cada nit és especial, però La Nit de les Revistes i premsa en Català del passat 30 de novembre va ser un esdeveniment memorable. La diversitat de periodistes catalans només es pot apreciar en trobades com aquesta per celebrar els guardons significatius del periodisme. En plena inestabilitat de la llengua catalana, la premsa i les revistes en català resisteixen. Les revistes acompanyen a les persones durant el seu creixement, *Cavall Fort*, *Tiro-Liro*, després *Enderrock*, *Sàpiens*... Hi ha per triar i remenar! Veure els directors i periodistes recollint els premis, orgullosos, em va semblar emocionant. L'aparició del duet Ginestà va aportar l'harmonia que va convertir l'antiga fàbrica d'Estrella Damm en una festa de lletres i so. Va ser molt bonic sentir el català en diferents formes. Perquè, com bé va dir la Laura Borràs: «si no som els catalans qui ens atrevim a llegir, escriure i pensar en català, qui més ho farà?».

La Nit de les Revistes en Català. LAIA SOLÉ

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Sonso // Ramon Sistac

Per quins set sous, estimat Betrià, menysteniu la nostra vella amistat i us permeteu d'afirmar que a mi no m'agraden els sonsos? Heu depassat tots els límits i no em deixeu altra alternativa que plegar el guant de terra i respondre com us mereixeu la vostra insidiosa lletra de batalla.

Anem per parts. La paraula *sonso* és, en origen, una creació expressiva; vull dir que de noblesa etimològica res de res. El seu sentit primer és 'mancat de vivor, de gràcia', com el castellà "zonzo", molt popular a l'Amèrica Llatina. Per bé que tant semàntic ament com fonèticament s'assemblen prou, cal no confondre sonso amb el castellà "soso" (que usem bàrbarament en català en substitució del nostre *fat*, *fada*), que ve del llatí INSULSUS, i ja està tot dit. Per què, doncs, se'n diu sonsos, dels sonsos, si no ho són pas? La vida no és justa. Segurament perquè sempre s'havia associat, com indicava el mateix Betrià, a peix de baixa qualitat, com a tots els de fregitel·la: el seitó, el xanguet, la *morralla* o *ravalla* (barreja indiscriminada de peixets)…

Doncs sí, Betrià: m'agraden els sonsos i tot el peixet, fregit amb farina grossa —millor si és de cigró—, amb l'oli ben calent i ben escorregut. I ja seria massa demanar a la vora del Guadalquivir, i acompanyat d'un *fino*, preferentment una *manzanilla* de Sanlúcar raonablement fresca —mai no gelada—, una tardada de primavera quan comença a baixar la calor… Ara bé, a mi els fregits m'agraden amb bogeria, però em temo que no hi estic genèticament preparat i se'm posen fatal, sobretot al vespre. De manera que, a més de la *manzanilla* de Sanlúcar, hauria de preveure-hi una de l'altra, la camamilla nostrada.

Sobre l'altra afirmació, que a mi no m'agrada el fetge de rap, em falta paraules. Bé, de fet, me'n sobra, i per això no tinc prou espai en aquesta secció. Ho deixaré, doncs, per a una altra ocasió.

L'Acadèmia Aragonesa de la Llengua: els primers passos d'una nova Institució

// Juan Pablo Martínez*

El primer d'octubre proppassat, l'edifici del Departament d'Educació, Cultura i Esports del Govern d'Aragó va ser testimoni d'excepció d'un esdeveniment històric per a la història lingüística d'Aragó: la primera sessió del Ple de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua.

Però... l'Acadèmia de quina llengua? L'origen de l'Acadèmia el trobem a la Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó, més coneguda com a «Llei de Llengües», que roman vigent. L'article 7 d'esta llei crea l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua com a institució científica oficial i pública en l'àmbit de les llengües i les modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó, segons la qual la institució ha d'establir les normes referides al seu ús correcte i assessorar els poders públics i institucions sobre temes relacionats amb l'ús correcte de les llengües i les modalitats lingüístiques pròpies i amb la seua promoció social. Per tant, podem dir que l'Acadèmia té funcions **normatives i consultives**.

S'hi especifica també que, quan les institucions públiques aragoneses empren estes llengües i les seues modalitats, hauran de seguir la norma lingüística establerta per l'Acadèmia, i que el Govern d'Aragó haurà d'oir l'Acadèmia a l'hora de determinar els topònims de la comunitat autònoma, així com els noms oficials dels territoris, els nuclis de població i les vies interurbanes. Tanmateix, no és fins el 10 d'abril del 2018 quan es produeix el pas següent, l'aprovació pel Govern d'Aragó dels Estatuts de l'Acadèmia (Decret 56/2018 del Govern d'Aragó), en què es defineix la naturalesa jurídica de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua com una corporació de dret públic amb personalitat jurídica pròpia, que exerceix les seues funcions amb autonomia orgànica, funcional i pressupostària per garantir-ne l'objectivitat i la independència. És a dir, es tracta d'una entitat de naturalesa privada però amb funcions públiques, per la qual cosa forma part del sector públic.

Els estatuts determinen amb més profusió quines en són les funcions normatives i consultives, la designació, el nomenament dels seus membres i com haurà de funcionar. És per això que s'organitzarà internament en dos Instituts, un per a cadascuna de les nostres llengües pròpies: l'*Instituto de l'aragonés* i l'*Institut aragonès del català*. Els quals, així mateix, tindran diferents seccions i grups de treball. Segons els estatuts, a l'Acadèmia li correspon l'establiment o l'adaptació de les normes d'ús correcte de les llengües i les modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó, haurà de descriure'n les normes gramaticals i inventariar-ne el lèxic. A més, caldrà que vetlle pels drets lingüístics dels parlants, que col·labore en la formació del professorat i que assessore els poders públics i institucions sobre l'ús correcte de les llengües pròpies, així com sobre la seua promoció social. És interessant assenyalar que —tot i que la regulació dels dos instituts és pràcticament simètrica—, mentre l'Institut de l'aragonès ha d'investigar i proposar al Ple de l'Acadèmia les normes gramaticals adients, la

D'esquerra a dreta: Javier Giralt, president; María Pilar Benítez, vicepresidenta, Juan Pablo Martínez, secretari; Maria Teresa Moret, tresorera; Carme Alcover, Marisa Arnal, José Bada, Manuel Castán, María Ángeles Ciprés Anchel Conte, Merxe Llop, Francho Nagore, Francho Rodés, Ramon Sistac i José Solana.
DIVERSOS AUTORS

* Universitat de Saragossa.
Secretari de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua.

competència de l'Institut aragonès del català se centrarà en l'*adaptació de les normes gramaticals vigents per al català, tenint en compte la diversitat dialectal existent a Aragó*. És a dir, la normativa del català a Aragó serà convergent —com no pot ser d'altra manera— amb la normativa general de la llengua i adaptada al territori. És més, l'Institut aragonès del català haurà d'establir relacions de col·laboració amb les altres institucions acadèmiques de la llengua catalana.

La tercera fita en la creació de l'organisme va tenir lloc el 29 de juliol passat, quan el Govern d'Aragó va aprovar el nomenament dels quinze acadèmics de número que configuren el Ple de la corporació. Són professors universitaris, escriptors, investigadors i estudiosos del patrimoni lingüístic aragonès, que exerciran la tasca amb caràcter honorífic i no remunerat. Els primers membres de la institució són José Ramón Bada, Manuel Castán, Merxe Llop, Juan Pablo Martínez i Francho Rodés, a proposta de les Corts d'Aragó; Carmen Alcover, María Ángeles Ciprés, Ánchel Conte, Ramon Sistac i José Solana, a proposta del Govern d'Aragó, i María Luisa Arnal, María Pilar Benítez, Javier Giralt, Maria Teresa Moret i Francho Nagore a proposta de la Universitat de Saragossa.

Tornant a la tarda del primer d'octubre, la fredor de l'edifici pràcticament buit a l'albor del cap de setmana, contrastava amb l'emoció dels acadèmics i acadèmiques que ens hi vam reunir per constituir, per fi, una institució oficial que vetllés per les nostres llengües. El nostre amor per les llengües no ens impedia ser conscients també de les dificultats que trobarem en est bell camí. Encara persistia a les nostres orelles el ressò del debat polític en què des d'algunes posicions se'n qüestionava la pròpia existència.

En esta sessió històrica, l'Acadèmia va triar els primers membres que conformaran la Junta de Govern que regirà la institució durant els seus primers cinc anys de vida, tots ells doctors i professors de la Universitat de Saragossa. **Javier Giralt**, ja és el primer president de l'Acadèmia. La vicepresidenta és **María Pilar Benítez**. **Juan Pablo Martínez**, com a Secretari i **María Teresa Moret**, com a Tresorera, completen est quartet inicial, al qual més endavant s'incorporaran dos vocals per cadascun dels dos instituts.

Est primer Ple de l'Acadèmia va tractar també altres assumptes, com l'adscripció dels acadèmics als instituts que la conformen i també altres qüestions administratives inherents a la posada en marxa de la corporació. Així, dels quinze acadèmics de número, sis n'han quedat adscrits a l'Institut aragonès del català i nou a l'Institut de l'aragonès.

Fins al moment d'escriure estes línies, les actuacions de la Junta de Govern i el Ple de l'Acadèmia s'han centrat en una infinitat de qüestions de caire administratiu i burocràtic, assumptes que han recaigut per complet sobre els membres de la Junta de Govern, atès que l'Acadèmia neix sense patrimoni, personal o suport administratiu de cap mena.

Però salvats els primers passos, prosaics però necessaris, ens trobem en el moment de començar les activitats pròpiament acadèmiques. En un breu espai de temps es desenvoluparà el reglament de funcionament i es constituiran els instituts, que hauran d'establir el full de ruta de la institució. Pel que fa a l'aragonès, un dels aspectes més esperats és, sense cap dubte, l'establiment de la normativa ortogràfica d'esta llengua, donat que existeixen fins ara diferents propostes concurrents, i serà, probablement, un dels primers assumptes que caldrà que aborden els membres de l'Institut de l'aragonès.

Un altre repte important per a l'Acadèmia serà el de fer-se veure, donar a conèixer la feina que s'hi fa i oferir-la a la societat aragonesa en conjunt, i en particular als aragonesos de parla catalana i aragonesa. També s'haurà de guanyar el reconeixement dins del món acadèmic i fugir de tot intent d'ingerència política. L'Acadèmia neix amb *potestas*, la legitimitat que li dona la llei, i s'ha de guanyar l'*auctoritas* que només pot donar la societat. Est serà el salconduit que permetrà que tingui una llarga vida, amb autonomia i independència de governs i dels vaivens polítics, i pugui així fer servei a les nostres estimades llengües.

U12

Entre Paul Valéry i Georges Brassens // Esteve Betrià

No voldria acabar l'*Anno Domini* de 2021 sense fer esment al naixement, just ara fa un segle, de Georges Brassens a Seta, la localitat occitana on cinquanta anys abans, el 1871, havia nascut Paul Valéry, un altre poeta fonamental en el panorama de la literatura francesa del segle XX. L'un, el primer que he esmentat, va estar el poeta popular —acompanyat de la guitarra— més destacat d'allò que es podria qualificar de poesia prenyada de crítica a tots els estaments de la societat burgesa i de l'autoritat establerta, un poeta que també va saber expressar amb simpatia, tendresa, humor i d'amor a contracorrent de les classes populars. L'altre poeta, com a hereu o seguidor de Stéphane Mallarmé, fou mestre destacat de l'anomenada poesia pura. Es tracta, en fi, de dos concepcions de la poesia ideològicament oposades: poesia al carrer versus poesia des de la torre d'ivori. Això sí, les restes mortals de l'un i de l'altre reposen al cemetiri marí de Seta, indret que inspirà Paul Valéry en confeccionar potser la seua obra més coneguda: *Le Cimetière marin* (1920).

Així mateix, tant l'un com l'altre van influir poderosament en el panorama poètic català del segle XX. Brassens és en la base de l'inici del moviment de la Nova Cançó als anys seixanta (i posteriors) del segle passat; mentre que la influència de P. Valéry es fa sentir en l'obra de poetes catalans de mitjans del segle XX tan destacables com ara Màrius Torres, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Joan Vinyoli i, sobretot, Carles Riba.

M'agrada pensar que en alguns moments de la vida m'he mogut entre Georges Brassens i Paul Valéry; això sí, més a prop del primer que del segon. Però en realitat de qui em sento més a prop és del tercer escriptor nascut a Seta: Ives Roqueta; en aquest cas escriptor occità i activista occitanista. No cal dir que el caràcter occità en l'obra de Valéry i Brassens no deixa de ser una pura anècdota.

Ramón Segura, homenatjat 85 anys després de ser assassinat per defensar la República

// LLUÍS RAJADELL

La figura de Ramón Segura, el president de la Diputació Provincial assassinat a Terol pels revoltats contra la República al començar la Guerra Civil, ha restat en l'oblit durant 85 anys. Fins que la Diputació li va retre homenatge el passat 14 de maig amb la presència de dos nebots de Segura com a representants de la família. Van estar-hi presents el president de la institució provincial, el socialista Manuel Rando, y representants de PSOE, PP i IU.

La publicació d'informacions a la premsa per l'historiador Serafín Aldecoa sobre Ramón Segura va estimular el grup polític de Ganar Teruel-IU a presentar el 2018 una proposta perquè Segura fos homenatjat per la institució que va presidir i que, després, li va donar l'esquena durant gairebé un segle. La iniciativa va ser derrotada amb els vots del PP i el PAR el 2016. Tots dos partits formaven part de l'equip de govern en aquell moment. Van votar a favor el PSOE i els proposants.

Ganar Teruel-IU va reprendre la iniciativa a la següent corporació, amb equip de govern PSOE-PAR, i aquesta vegada amb èxit. La iniciativa va rebre els vots del PSOE; del diputat de Ciutadans, Ramón Fuertes; i del proposant, l'alcalde de la Puebla de Híjar, Pedro Bello, de Ganar-IU. El PP va votar-hi en contra i el PAR es va abstenir. Finalment, l'homenatge va tenir lloc el 14 de juliol del 2021 en un modest acte presidit pel president de la institució, el socialista Manuel Rando, que va recordar la figura del seu antecessor i de totes les víctimes de "la desraó" durant la Guerra Civil. El reconeixement va consistir en la dedicatòria d'una placa en una dependència de la Diputació, una xerrada sobre el personatge a càrrec de Serafín Aldecoa i un concert de piano al Museu Provincial.

Hi van assistir els portaveus del PSOE, Ganar-IU i PP. Aquest darrer, Carlos Boné, és, a més, l'alcalde de Valderrobres, un càrrec en què també el va precedir l'homenatjat. Boné va criticar l'escassa volada de la dependència on es va col·locar la placa commemorativa. Quan dos mesos després, el PSOE de Vall-de-roures va proposar a l'Ajuntament que posés el nom de Ramón Segura al poliesportiu del poble com a homenatge al president assassinat, el PP, amb majoria absoluta, va rebutjar-ho. Van votar a favor els dos regidors del PSOE i en contra els 8 del PP. El portaveu socialista, Miguel Àngel Estopiñà, qualificà el comportament de l'alcalde de contradictori i desconcertant.

Ramón Segura al balcó de la Casa de la Vila de Vall-de-roures amb altres veïns.

CEDIDA PER BERNARDO GRANJA

A l'homenatge de la Diputació van assistir-hi com a convidats dos nebots-nets de Ramón Segura —Ramón Granja i Carmina Segurana, nets de dos germans de Ramón: Bernardo i Presentación—. Van agrair l'acte, encara que van lamentar que hagueren hagut de passar 85 anys des de la desaparició del seu besoncle per al primer acte públic de "reparació i justícia" per la seua mort arbitrària.

La història de la detenció, captiveri i execució de Ramón Segura, un dels líders provincials de Izquierda Republicana, és coneguda, principalment, pel relat que en va fer l'escriptor Ildefonso Manuel Gil, detingut també pels revoltats al Seminari de Terol amb el propi Segura i altres destacats republicans, com el diputat Gregorio Vilatela. En una ciutat controlada des del primer moment pels feixistes i antirepublicans, el terror s'escampava entre els partidaris de la República.

«A mitja tarda, va baixar el sergent fins al peu de l'escala, deixant dalt dos guàrdies. En un paper va llegir cinc noms, cadascun amb els seus dos cognoms: don Gregorio, Joaquín, Segura, Cabrera i Victorio eren al centre de la sala i els va fer pujar. Joaquín, que anava en samarreta, li va dir que anava a buscar la seua americana. "On vas, no la trobaràs a faltar" —va contestar el sergent—». L'estremidor relat que fa Ildefonso Manuel Gil en el seu llibre Concierto al atardecer explica de forma freda i precisa el moment en què Ramón Segura és apartat dels seus companys de reclusió als soterranis del Seminari de Terol per desaparèixer per sempre. L'acompanyaven en la seva baixada als inferns, entre d'altres, el diputat Vilatela, probablement el polític republicà més prestigiós de la província.

La seva sortida del Seminari a punta de pistola és l'última notícia que es té de Segura, que havia nascut a Vall-de-roures 45 anys abans, i que, després de tres estades temporals a Nova York entre 1911 i 1922 es va convertir en un destacat dirigent republicà d'esquerres a la província.

Les notícies que es tenen de la mort del president de la Diputació són confuses, imprecises i en ocasions contradictòries. No hi ha dubte que va morir a mans dels franquistes dins de l'onada de detencions i 'saques' que tan vivament descriu Ildefonso Manuel Gil —ell va poder salvar la pell—.

Serafín Aldecoa explica que Ramón Segura va ser executat a Saragossa, probablement prop del cementiri de Torrero, lloc habitual d'execucions durant la repressió exercida pels rebels. Altres fonts afirmen que va ser torturat cruelment i assassinat a la plaça de bous de Saragossa. Res està documentat sobre aquest episodi de la guerra bruta de la rereguarda franquista a Aragó.

Acabava així, tràgicament, la brillant trajectòria política de Ramón Segura, nascut en el si d'una família benestant de Vall-de-roures de profundes conviccions progressistes. El seu pare era advocat i el seu iaio patern va ser oficial a les files de l'exèrcit liberal que va combatre als carlins. Segura va partir a Nova York àvid de coneixements, d'experiències i de formació. En les tres ocasions en què va travessar l'Atlàntic el va acompanyar el seu germà Bernardo. El net i homònim de Bernardo Segura, Bernardo Granja, afirma que els dos germans eren inseparables, «com carn i ungla». Compartien el mateix afany d'aventura i coneixement i també una ideologia progressista que, probablement, va eixir reforçada de les estades nord-americanes.

Van treballar en prestigiosos establiments hotelers de la Gran Poma, en aquella època un potent focus d'atracció per a l'emigració de Terol, com ha investigat a fons l'historiador Raúl Ibáñez. Els estalvis que Ramón Segura va reunir en la seva estada nord-americana li van servir per muntar, de retorn a Vall-de-roures, un cinema en un edifici dels afores del nucli antic on més avant estaria la coneguda com a 'Cotxera de Manganell'.

Segura es va implicar a fons en la política local i provincial, inicialment a les files del Partit Radical Socialista i, posteriorment, a Izquierda Republicana, formació liderada per Manuel Azaña. Va ser alcalde de Vall-de-roures el 1931 i president de la Diputació Provincial de Terol aquest mateix any.

La victòria del Partit Radical a les eleccions a Corts de novembre de 1933 l'aparta de la presidència i pocs mesos després és detingut per la possessió de dues pistoles sense llicència. La Guàrdia Civil registra el domicili de Vall-de-roures i el deté dins d'una operació policial amb tints de vendetta política. L'assumpte, que dona lloc a un escandalós procediment judicial, queda en no res, però ha deixat patents les enemistats aferrissades que Segura desperta i que, tres anys després, s'intensificaran tràgicament.

La victòria del Front Popular al febrer de 1936 torna a Ramón Segura a la presidència de la Diputació, però la revolta franquista, liderada a Terol pel comandant Virgilio Aguado, comporta la seva immediata detenció i tancament amb altres destacats líders republicans i sindicals en els lúgubres soterranis del Seminari Conciliar. Va eixir de la improvisada presó unes setmanes després per desaparèixer per sempre.

El seu fill, Joaquín Segura, en acabar la guerra va emigrar als Estats Units —on havia nascut durant una estada dels seus pares— fugint de l'Espanya franquista. Va tornar en repetides ocasions a Vall-de-roures i va visitar Terol a la recerca d'informació sobre el destí del seu pare, sense resultat. Va morir el juliol de 2015 sense haver pogut aclarir el gran enigma de la seva vida: on va morir el seu progenitor, qui va ser el responsable de la seua execució o on reposen les seues despulles.

Ramón i Bernardo Segura, durant una de les seues estades a Nova York

CEDIDA PER BERNARDO GRANJA

Però el règim franquista no es va acontentar amb l'execució extrajudicial del polític republicà. Deu anys després de fer-lo desaparèixer del Seminari, va ser condemnat a pagar una multa de 12.000 pessetes per «responsabilitats polítiques» per haver estat president de la Diputació de Terol i candidat a les Corts per Izquierda Republicana. En un gir grotesc, un reial decret de dictador Francisco Franco de juliol de 1957 comporta l'indult d'aquesta sanció. Un gest de magnanimitat aplicat pel mateix govern que l'havia assassinat 21 anys abans.

ESPARPILLANT PARAULES

Mercaders de cerç // Roberto Albiac

Al segle II abans de Crist, un tal Marcus Porcius Cato recordave, del seu pas per Hispània, que «quan intervé Cercius, i unfle les seues galtes, pot arribar a gitar un soldat completament armat o un carro ple de fato». Un final d'any més, des del nord-oest, Cĕrcĭus, eixe déu-vent de la mitologia romana, torne a baixar pentinant les aigües de l'Ebre —i els seus afluents— des de terres càntabres, mos esturrufe constantment aquella «nòvia del vent» manya (que descrivie Eugeni d'Ors) a l'interior de l'embut natural format pels Pirineus i el Sistema Ibèric, i acabe abandonant-mos, al final del seu trajecte, dins del Delta.

Mos és tan familiar que casi podríem considerar-lo un dels emblemes que ha configurat la nostra pàtria. Tenim un aire potent, fresc i sec que va modelant l'aspecte arredonit dels nostres tossals i que va erosionant, inclús, los nostres roquissals; un bufit persistent que acaricie aromàtics romers i timons, incline puntes o esgalle cimals dels arbres més arraïlats, i fa ballar els olivers carregats de fruit de la mateixa manera que passege pols, boires, moixons, fulles mortes o capitanes pel terme; una ventolera que mos obligue a adaptar-mos i resistir clavant i lligant canyes entre l'hortalissa; un xullit que mos canturrege quan eixim de casa emborrassats i ensomiam tornar llugo a estar rebrigats; una visqueta que mos resseque la terra, los ulls i la pell, mentres mos manté desperts, a baixa temperatura, respirant un sanitós ambient lliure de contaminants.

Si no en tenim prou en la llarga i freqüent visita de l'amic Cercius (que és un invitat com lo peix menut: al tercer dia put), mos obliguen a reviure aquell famós passatge cervantí de molins i coratjosos cavallers que lluiten, tocats per la nostra particular «Tramuntana». Mos amenacen gegants econòmics que volen mercadejar en los nostres recursos i en los nostres paisatges: mos haurem de plantar, com eixes canyes de l'hort, si no volem acabar reganxinats.

Un reconeixement a una manera diferent de fer banca, basada en **la proximitat amb les persones, la innovació constant i el compromís social**. Gràcies als nostres 21 milions de clients per la confiança i als nostres empleats, que amb el seu compromís ho han fet possible.

CaixaBank, elegit Banc de l'Any 2021 a Espanya per *The Banker*.

The Banker
Bank of the Year 2021
SPAIN

CaixaBank
Escoltar Parlar Fer